

АНАЛІЗ ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ ВИКОРИСТАННЯ ТА ВІДНОВЛЕННЯ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ

Постановка науково-практичної проблеми. У зв'язку із частими випадками незаконних рубок дерев виникає питання забезпечення балансу між можливостями використання деревини та забезпечення відновлення деревних насаджень в умовах недостатньої забезпеченості іншими видами ресурсів. Саме тому варто проаналізувати правові аспекти використання та забезпечити охорону лісових ресурсів.

Актуальність і новизна дослідження. Для забезпечення потреб населення в опалення, а також ростом перед початком опалювального сезону 2021-2022 років кількості комунальних підприємств, що переходять на деревне паливо, важливо проаналізувати можливості лісового господарства і потреби споживачів.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. За темою дослідження проаналізовано праці в галузі охорони природних ресурсів та відповідальності за скоєння екологічних злочинів Г. Петрової, С. Прудника, А. Макаренка, О. Логвиненко та О. Статівки.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан охорони лісових ресурсів України знаходиться на доволі низькому рівні. Так за даними Держлісагенства обсяг незаконних рубок в лісах України протягом 2020 року становив 54,3 тис. м³, або ж 8,46 м³ з кожної тисячі гектарів.

До основних передумов виникнення такого негативного становища варто відносити на сам перед невідповідність національного законодавства у регулюванні відносин щодо використання лісового фонду вимогам, котрі диктує нам сьогодення. Наслідком зазначеної невідповідності виступає значна кількість порушень правового режиму використання лісів з боку користувачів лісгосподарських угідь, в тому числі і установами природно-заповідного фонду України.

Проблему використання лісів, як одного з природних ресурсів варто найперше розглядати в нерозривному зв'язку із

статтею 13 Конституції України котрою передбачено, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону.

Стаття 1 Лісового кодексу розглядає ліси не лише як деревину для підприємств, а і вказує на його водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні, інші функції та вважає джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах.[4]

Саме тому для організації раціонального управління лісами їх поділяють на категорії згідно статті 39 Лісового кодексу України:

- захисні ліси (виконують переважно водоохоронні, ґрунтозахисні та інші захисні функції);
- рекреаційно-оздоровчі ліси (виконують переважно рекреаційні, санітарні, гігієнічні та оздоровчі функції);
- ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення (виконують особливі природоохоронні, естетичні, наукові функції тощо);
- експлуатаційні ліси [4].

Окремо варто виділити, що ліси, котрі зростають на одній і тій же території та мають ознаки віднесення до різних категорій, відносять до тієї, що має встановлений режим більш обмеженого лісокористування.

Встановлення «більш обмеженого» режиму користування лісами, за В. Сторожуком, - мало би означати зниження інтенсивності використання ресурсів лісу шляхом виключення ділянок з експлуатації через заборону рубок головного користування. За критерієм «виключення із експлуатації» по лісовому фонду Держлісагенства шкала зменшення «обмеженості користування» мала б вигляд:

-
- ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення;
 - захисні ліси;
 - рекреаційно-оздоровчі ліси;
 - експлуатаційні ліси [5].

Використання лісових ресурсів можна здійснювати в порядку загального та спеціального використання. Громадяни мають право в лісах державної та комунальної власності, а також за згодою власника в лісах приватної власності вільно перебувати, безоплатно без видачі спеціального дозволу збирати для власного споживання дикорослі трав'яні рослини, квіти, ягоди, горіхи, гриби тощо, крім випадків, передбачених Лісовим кодексом України та іншими законодавчими актами України [6].

Рис. 1. Масове всихання дерев у лісах природно-заповідного фонду Тернопільщини

У порядку спеціального використання можуть здійснюватися такі види використання лісових ресурсів:

- 1) заготівля деревини;
- 2) заготівля другорядних лісових матеріалів;
- 3) побічні лісові користування;
- 4) використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, потреб мисливського господарства, проведення науково-дослідних робіт [4].

Заготівля деревини здійснюється при використанні лісових ресурсів у порядку рубок головного користування, що проводяться в стиглих і перестійних деревостанах. Для заготівлі деревини під час рубок головного користування в першу чергу призначаються пошкоджені, ті, що усихають, інші деревостани, що потребують термінової рубки за своїм станом, і деревостани, які вийшли з підсочування [5].

Залежно від категорій лісів, природних лісорослинних умов, біологічних особливостей деревних порід та інших особливостей застосовуються такі системи рубок головного користування: суцільні, поступові або вибіркові, комбіновані рубки. Деревина заготовляється також під час здійснення лісогосподарських заходів, не пов'язаних з використанням лісових ресурсів (поліпшення якісного складу лісів), та під час проведення інших заходів (розчищення лісових ділянок, вкритих лісовою рослинністю, у зв'язку з будівництвом гідровузлів, трубопроводів, шляхів тощо) [8].

Що ж стосується відтворення лісових ресурсів, то воно здійснюється з метою :

- досягнення показників оптимальної лісистості створенням нових економічно та екологічно доцільних насаджень

- збільшення потенціалу корисних властивостей лісів (водоохоронні, ґрунтозахисні, кліматорегулюючі тощо)

- збільшення продуктивності лісів та покращення якісного складу лісів

В таблиці 1 вказано на прикладі Тернопільської області тенденції до збільшення показника лісистості, враховуючи

відновлення лісів. Протягом двох років проводиться заліснення зрубів та згрищ, на наступний рік проводиться відновлення лісових культур, що загинули.

Таблиця 1

Показники збільшення площі лісових ресурсів за напрямками на прикладі лісів Тернопільської області

Показники	Одиниці виміру	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік
Загальна площа земель держлісфонду	га	157 676	158 430	158 937	159 079	148 599
Виготовлено правовстановлюючі документи на землі держлісфонду	га	13 658	30 302	36 383	39 572	47 558
	%	8,7	19,1	22,9	24,9	32,0
Відтворення лісів	га	629	683	633	606	762
лісовідновлення	га	524	482	372	309	351
лісорозведення (нові ліси)	га	61	151	201	251	349
природне поновлення	га	44	50	60	46	62

Національне законодавство вимагає використовувати принцип збалансованого розвитку при веденні лісового господарства, воно дозволяє обмежувати, з метою захисту біологічного різноманіття лісів, використання лісових ресурсів, та доволі чітко регулює лісовпорядні роботи в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Що ж стосується міжнародного права, то воно також передає обов'язки забезпечення екологічного та економічного регулювання вирубування лісів на державу.

Багаточисельні угоди не приділяють великої уваги лісам як природному комплексу, а частіше розглядають ліси як середовище існування різноманітних видів фауни та флори. У 2011 році було започатковано Міжнародний день лісів як наслідок значних об'ємів вирубування лісових ресурсів у світі.

Основним документом, що регламентує збереженням лісів є Конвенція про охорону біологічного різноманіття 1992 року. Державні служби повинні враховувати цілі конвенції, та визначати які саме біологічні компоненти потребують особливого збереження. До важливих категорій збереження біорізноманіття прираховують: 1) середовище існування, 2) види та групи живих організмів [3].

Одним із найважливіших пунктів зазначених у конвенції – використання компонентів біологічного різноманіття, для чого держава сама вживає заходи щодо користування біологічними ресурсами у такий спосіб щоб звести до мінімуму вплив на біологічне різноманіття, надає підтримку населенню щодо виправлення несприятливого становища в екосистемі.

При розробці Стратегічного плану для біорізноманіття на 2011-2020 роки в цілі № 5 вказали, що держави зобов'язані у два рази знизити рівень втрати природних середовищ для живих організмів. Ціль № 7 передбачає сталий менеджмент для використання лісових та сільськогосподарських земель для забезпечення збереження біологічного біорізноманіття [2].

Важливим міжнародним документом, що забезпечує охорону Карпатських лісів є Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат 2003 року, в якій протягом кількох останніх років сторонами підписання було розроблено чотири протоколи про збереження і використання біологічного різноманіття, про туризм та транспорт.

Протокол сталого управління лісами підбиває підсумки існуючих положень та документів у сфері використання та охорони лісів. Ним визначається які із заходів сприяють захисту та досягненню сталого розвитку лісів Карпат [10].

Слід звернути увагу на міжнародну роботу форумів, та груп в сфері захисту лісів та їх сталого використання, в результаті яких зроблено напрацювання цілої низки політичних документів, котрі мають рекомендаційний характер. Так, Форум

ООН з лісів був створений як допоміжний орган Економічної та Соціальної Ради ООН Резолюцією 2000/35 від 18 жовтня 2000 року. Його основне завдання полягає в забезпеченні раціонального використання, збереження і стійкого розвитку всіх типів лісів і зміцненні довгострокової політичної співпраці. Він покликаний сприяти створенню сприятливих умов для здійснення узгоджених міжнародним співтовариством дій, що стосуються лісів, на національному, регіональному і глобальному рівнях. Делегати ООН на черговій зустрічі форуму у 2006р. прийняли Глобальні цілі по лісам та погодилися працювати на глобальному та національному рівнях для їх досягнення [10].

Ціль 1. Повернути назад процес втрати лісового покриву в усьому світі шляхом сталого менеджменту лісів, включаючи охорону, відновлення, заліснення та активізувати зусилля щодо запобігання деградації лісів.

Ціль 2. Підвищення економічних, соціальних та екологічних вигод від лісів, у тому числі шляхом поліпшення умов життя людей, залежних від лісів.

Ціль 3. Значно збільшити площу охоронюваних лісів у всьому світі і інших стало керованих лісів, а також частку лісових продуктів, одержуваних з стійко керованих лісів.

Ціль 4. Повернути назад тенденцію до скорочення технічної допомоги з метою розвитку сталого управління лісами і мобілізувати значно збільшені нові та додаткові фінансові ресурси для фінансування сталого управління лісами [3].

Окрему групу угод у сфері охорони довкілля складають угоди, що стосуються охорони окремих видів флори та фауни, що мають вразливий чи зникаючий статус. Об'єктом таких угод є охорона певних видів дерев від пошкодження, знищення, переміщення чи перевезення. До таких конвенцій відносять Конвенцію про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (СІТЕС), яка в додатках I-III містить декілька видів дерев, торгівля якими із комерційною метою є забороненою, контрольованою чи вимагає посиленої співпраці для попередження незаконної експлуатації.

Бернська конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі включає в себе

охорону як ряду видів дерев, так і охорону мертвих дерев, оскільки дуплисті та загиблі дерева є середовищем існування більшості видів грибів та значної частини лісових тварин [2]. На рисунку 2 мертві дерева, котрі повалені вітровалом. Більшість видів лісових птахів будує гнізда в дуплах старих дерев.

Рис. 2. Захарщення лісу вітровалом

Таким чином, на міжнародному рівні значну увагу приділяють розробці принципів сталого управління лісовими ресурсами, збереження та сталого використання елементів біорізноманіття. Втім положення більшості угод носять досить декларативний характер. Великим досягненням у встановленні рамок використання та охорони Карпатських лісів є прийняття Карпатської конвенції та Протоколу про стале управління лісами, проте для ефективної імплементації їхніх норм на практиці важливою є політична воля та належна розробка національних планів, політик та стратегій в лісовому секторі, а також інших секторах та взаємне узгодження їхніх положень. Ряд міжнародних документів декларативного характеру, розроблених в рамках ООН, можуть слугувати державі

дорогоказом для збереження лісів та розроблення моделей їхнього сталого використання [1].

Не слід забувати, що мудре використання лісів може мати цілу низку позитивних наслідків водночас і для довкілля, і для населення, економіки, культури та давати надію на добробут наших нащадків. Врахування всього спектру цінностей, що несуть ліси, дозволить державі та громадам розумно використовувати ліси та побічні лісові продукти, підтримувати суспільну свідомість щодо необхідності їхнього збереження [9].

Висновки. Проведений аналіз національних та міжнародних аспектів законодавства дозволяє зробити висновки та запропонувати цікаві рішення для удосконалення управління лісами України, зокрема: На території територій та об'єктів природно заповідного фонду дозволяються рубки лісу залежно від режиму відповідної зони охорони та з врахуванням негативного впливу на об'єкт ПЗФ (наприклад, захист від шкідників). Ліси в межах природно-заповідного фонду України не є експлуатаційними, що означає, що потрібно припинити рубки в межах ПЗФ (окрім випадків боротьби з інвазивними породами). І це ні в якому разі не вплине негативно на національну економіку. Слід запровадити ефективний кадастр лісових ресурсів та їх моніторинг.

Відновлення лісів повинне відбуватися із дотримання принципів біорізноманіття, що унеможливить висадку хвої у місцях проростання буку. Слід покращувати проекти організацій територій ПЗФ та їхні положення із передбаченням отримання доходів за рахунок діяльності, яка мінімізує кількість рубок. Слід піднімати рівень правової свідомості усіх громадян України щодо необхідності охорони об'єктів ПЗФ.

Література:

1. В. Ф. Сторожук – Удосконалення нормативної бази обліку лісів і земель: розробка пропозицій щодо удосконалення системи ведення державного лісового кадастру/ URL: http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/publish/article?art_id=129179&cat_id=81209

2. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_455#Text

3. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text

4. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3852-XII/ Відомості Верховної Ради України. 1994. № 17.

5. Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних земельних ділянок: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.05.2007 р. №733. Офіційний вісник України. 2007. № 37. Ст. 1483.

6. Про затвердження Порядку спеціального використання лісових ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 р. №761. Офіційний вісник України. 2007. №39. Ст. 1550.

7. Про затвердження Санітарних правил в лісах України: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.07.1995 р. №555. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/555-95-п>.

8. Про охорону навколишнього природного середовища Закон України від 25 червня 1991 року. Закони України.К., Інститут законодавства Верховної Ради України1997.

9. Програма «Правозастосування й управління в лісовому секторі країн східного регіону дії європейського інструменту сусідства та партнерства» URL: www.fleg.org.ua

10. Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_164/ed20110525#Text

Оксана СЕМЕНЕЦЬ, магістрантка
Науковий керівник: **к. біол. н., доц. Лісова Н. О.**

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ СПОСОБУ ЖИТТЯ МІСЖАНЦІВ МІСТА ТЕРНОПІЛЬ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СКАУТСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ ПЛАСТ)

З кожним роком масштаби екологічних змін створюють реальну загрозу здоровому існуванню всього живого. Багато розвинених країн активно впроваджують екологічну політику та освіту на різних рівнях та для різних вікових категорій. Важливу роль при формуванні екологічної свідомості відіграють